

بهره‌وری سرمایه در اقتصاد کشور طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۰*

مهری رحیمی‌فر*

اصطلاح بهره‌وری در مطالعات اقتصادی سابقه‌ای دیرینه دارد. تمامی تعاریف بهره‌وری به رابطه میان ستاده و عوامل به کار گرفته شده در تولید آن ستاده مربوط می‌شود. به عبارتی بهره‌وری رابطه‌ای دوسویه میان حجم تولید و کیفیت تولید است که به آسانی قابل اندازه‌گیری نیست. آنچه در این مقاله به آن استناد شده است جهت محاسبه بهره‌وری سرمایه در اقتصاد کشور، حجم سرمایه‌گذاری انجام شده و نه موجودی سرمایه در سطح کلان و در هر یک از بخشهای اقتصادی کشور می‌باشد که در تحلیل‌های مقایسه‌ای میان رشد ارزش افزوده و رشد حجم سرمایه‌گذاری‌های به عمل آمده در هر یک از بخشهای کشاورزی، صنعت، خدمات و نفت و یا در سطح کلان قابل توجه و توجیه بوده است. اجمالاً می‌توان گفت شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در کل اقتصاد کشور، نشان‌دهنده نوسانهای اندکی است به گونه‌ای که این شاخص (نسبت تولید ناخالص داخلی به سرمایه‌گذاری) طی سالهای مورد بررسی در بالاترین سطح به سه میلیارد ریال در سال ۱۳۸۰ و در پایین‌ترین سطح به ۲/۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۶ رسیده است. به عبارتی هر یک میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در طول دوره زمانی مورد بررسی (۱۳۸۵-۱۳۸۰) به‌طور متوسط ۲/۸ میلیارد ریال تولید ناخالص داخلی در پی داشته است. نکته حایز اهمیت در مورد این متغیر کلان ملی آن است که به رغم نوسانهای قابل ملاحظه در حجم سرمایه‌گذاری‌های انجام شده، سهم سرمایه‌گذاری در تولید ناخالص داخلی از ثبات نسبی برخوردار بوده است و این امر می‌تواند نشان‌دهنده نبود ارتباط معنی‌دار میان نرخ رشد اقتصادی و نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی در اقتصاد کشور طی دوره مورد بررسی باشد.

واژه‌های کلیدی: بهره‌وری سرمایه، توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری.

۱. مقدمه

مطالعه ساختارهایی که با بهره‌گیری از عزم راسخ ملی و راهبردهای تحول سریع در حوزه‌های اقتصادی-اجتماعی توانسته‌اند رشد بالا و توسعه گسترده‌ای را در فعالیتهای مختلف اقتصادی تجربه کنند نشان می‌دهد که به کارگیری منطقی، مناسب و بهینه عوامل تولید و به ویژه سرمایه تا چه

* رئیس گروه جمعیت و اشتغال و دبیر شورای پژوهشی، معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی

میزان اهمیت دارد. جوامعی که در چند دوره میان‌مدت برنامه‌ریزی توانسته‌اند تغییرات بسیاری را در اقتصاد ایجاد کنند، سیاستها و برنامه‌های لازم را برای تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی و اساسی طراحی کرده و به اجرا در آورده‌اند.

ایران در منطقه‌ای قرار گرفته است که کشورهای همسایه آن در شرایط مناسبی از نظر شاخص بهره‌وری قرار ندارند. بنا بر گزارش سازمان جهانی کار، بهره‌وری نیروی کار در خاورمیانه طی سالهای اخیر همواره افت داشته است. این افت مستمر در حالی است که کشورهای شرق آسیا و اروپا و آمریکا طی ۱۰ سال گذشته به طور مداوم از رشد شاخص بهره‌وری برخوردار بوده‌اند. بررسی شاخص بهره‌وری در اقتصاد ایران نشان می‌دهد که متأسفانه ایران در میان کشورهای منطقه نیز از جایگاه مناسبی برخوردار نیست. بنا به گفته رئیس انجمن بهره‌وری ایران، طی سالهای ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۰ شاخص بهره‌وری رشدی نداشته است به گونه‌ای که کشور ما در میان ۲۰ کشور آسیا در رتبه ۱۹ قرار دارد.^۱

مجموعه اقدام‌های صورت گرفته طی سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ در زمینه رشد بهره‌وری موجب شد تا طی سالهای برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور بهره‌وری نیروی کار به دو درصد برسد اگرچه هدف‌گذاری برنامه در مورد این شاخص ۱/۳ درصد بود. در زمینه بهره‌وری سرمایه، بر اساس آمار و ارقام موجود موفقیتی در برنامه سوم حاصل نشده و فقط ۰/۱ درصد از ۰/۳ درصد هدف‌گذاری شده در برنامه تحقق یافته است. کارشناسان دلیل این عدم موفقیت را علاقه سرمایه‌گذاران به استفاده از فن‌آوریهای تولید سرمایه‌بر می‌دانند که این هم به دلیل ارزان بودن سرمایه در آن دوران بوده است. بر اساس آمارهای رسمی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران رشد نرخ بهره‌وری نیروی کار طی سالهای ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۰ حدود ۱/۸ درصد و نرخ رشد بهره‌وری سرمایه ۳/۹- درصد می‌باشد. بر این اساس می‌توان حرکت کلی اقتصاد کشور را به سوی افزایش نرخ رشد بهره‌وری مورد توجه قرار داد چنان‌که جهت‌گیریهای برنامه چهارم توسعه نیز در راستای افزایش نرخ بهره‌وری قرار گرفته است و برنامه‌ریزان کشور در این برنامه نیز با محور قرار دادن رشد بهره‌وری، هدف‌گذاری‌های نسبتاً قابل ملاحظه‌ای را در این مورد مدنظر قرار داده‌اند.

بنا بر اهداف برنامه چهارم، متوسط رشد اقتصادی در سالهای ۱۳۸۴ تا پایان ۱۳۸۸ هشت درصد در نظر گرفته شده است که بر اساس پیش‌بینی‌های به عمل آمده ۲/۵ درصد از این رشد از طریق ارتقاء بهره‌وری تحقق خواهد یافت که بر اساس گزارش عملکرد سال نخست برنامه چهارم توسعه، بهره‌وری نیروی انسانی در سال ۱۳۸۴ با ۰/۷۴ درصد رشد، نسبت به سال ۱۳۸۳ روبرو بوده است. همچنین روند رشد بهره‌وری سرمایه در سال ۱۳۸۴ متناسب با کاهش رشد سرمایه‌گذاری در این سال، نسبت به سال ۱۳۸۳ کاهش داشته است. (جدول ۱)

بنا بر تصریحات اسناد اقتصادی کشور، واگذاری بنگاههای دولتی به بخش خصوصی یکی از اصلی‌ترین روشهای افزایش بهره‌وری است البته در صورتی که به واقع خصوصی‌سازی تحقق یابد زیرا مدیران بخش خصوصی در پی کسب سود و توان رقابت بیشتر، از قابلیت بیشتری برای تنظیم روابط خود با بنگاههای تحت مدیریت خود برخوردارند و این امر فقط با انتقال مالکیتها از بخش دولتی به بخش خصوصی تحقق نخواهد یافت بلکه چه بسا به چالشهای نرخ بهره‌وری نیز به طرق مختلف دامن زند.

می‌دانیم روش به کارگیری منابع مالی در بهره‌وری سرمایه مورد استفاده در سرمایه‌گذاری‌ها مؤثر است اما در این مقاله صرف نظر از نوع روش به کارگیری منابع مالی در تأمین نیازهای سرمایه‌گذاری، تحلیلی از عملکرد سرمایه‌گذاری کلان و بخشی و همچنین ارتباط آن با تولید ملی که به تعبیری به بهره‌وری مصطلح است ارائه می‌شود. پیش از ورود به بحث، تعریف مختصری از بهره‌وری ارائه می‌دهیم.

اصطلاح بهره‌وری در متون اقتصادی از سابقه‌ای دیرینه برخوردار است. تعاریف مربوط به بهره‌وری همه به یک موضوع ختم می‌شود و آن رابطه میان ستاده و عوامل به کار گرفته شده در تولید آن ستاده است. به تعبیری می‌توان بهره‌وری را در ارتباط با هر یک از عوامل تولید اعم از کار، زمین، سرمایه و فن آوری تعریف کرد. به عبارت دیگر رابطه بازده تولید با هر یک از عوامل تولید به مفهوم بهره‌وری است که در این رابطه فقط به ابعاد کمی توجه نشده بلکه کیفیت به کارگیری هر یک از عوامل تولید در ارتقاء بهره‌وری، عنصر محوری در این تعاریف است. در واقع بهبود بهره‌وری اعم از کلان یا بخشی به عنوان یک حرکت فراگیر و عامل اساسی در گسترش رقابت در تولید محسوب می‌شود. در مطالعات اقتصادی، آثار حاصل از بهره‌وری ملی و ارتقاء کیفیت در شاخصهای گوناگون نظیر پس‌انداز بالا، تورم پایین و بالاخره گسترش رقابت در تولید تعریف می‌شود و در این ارتباط، از صنعت به عنوان ابزار مهم ارتقاء بهره‌وری ملی یاد می‌شود. به عبارت دیگر بهره‌وری رابطه‌ای دو سویه میان حجم تولید و کیفیت تولید است که به آسانی قابل اندازه‌گیری نیست و فقط در حد اطلاعات در دسترس از طریق محاسبه تولید متوسط به ازای هر عامل تولید نهایی تصویر می‌شود و تحلیلها، مبتنی بر آن صورت می‌پذیرد. در اصل برای محاسبه بهره‌وری، ارزش و حجم هر یک از عوامل کار، زمین، سرمایه و نظایر آن در فرآیند تولید مورد نیاز است ولی آنچه در این گزارش به آن استناد شده و بر اساس آن به محاسبه بهره‌وری اقدام شده حجم سرمایه‌گذاری انجام شده است و نه موجودی سرمایه در سطح کلان و در هر یک از بخشهای اقتصادی. شاید به تعبیری اطلاق بهره‌وری بر آن چندان صادق نباشد ولی در تحلیل مقایسه‌ای میان رشد ارزش افزوده و رشد حجم سرمایه‌گذاری به عمل آمده در هر بخش یا در سطح کلان می‌تواند قابل توجه و توجیه باشد.

۲. بهره‌وری سرمایه (سرمایه‌گذاری) در سطح کلان اقتصاد کشور

در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۰، تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶، به طور متوسط سالانه از رشدی معادل ۵/۷ درصد برخوردار بوده است. حداقل نرخ رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۸۰ برابر با ۳/۳۷ درصد و حداکثر آن در سال ۱۳۸۱ برابر با ۷/۶ درصد بوده است. در همین دوره سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت تا سال ۱۳۸۵ نوسانهای قابل تأملی داشته است. چنان‌که از رشد ۱۲ درصدی سال ۱۳۸۱ به رشد ۳/۳ درصدی در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است. رشد متوسط سرمایه‌گذاری در این دوره ۷/۶ درصد بوده است.

شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاریهای انجام شده در کل اقتصاد کشور همچنان‌که در جدول (۱)

ملاحظه می‌شود نشان‌دهنده نوسانهای اندکی است به گونه‌ای که بهره‌وری سرمایه‌گذاری $\left(\frac{GDP}{I}\right)$ در بالاترین سطح به سه میلیارد ریال در سال ۱۳۸۰ بالغ گشته و در پایین‌ترین سطح در سال ۱۳۸۶ برابر با ۲/۵ میلیارد ریال بوده است. بهره‌وری متوسط سرمایه‌گذاری دوره مورد بررسی حدود ۲/۸ میلیارد ریال بوده است. به عبارتی هر یک میلیارد ریال سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۰ به طور متوسط ۲/۸ میلیارد ریال تولید ناخالص داخلی در پی داشته است. نکته حایز اهمیت در مورد این متغیر کلان ملی آن است که به رغم نوسانهای قابل ملاحظه در سرمایه‌گذاریهای انجام شده طی این دوره سهم سرمایه‌گذاری در تولید ناخالص داخلی از ثبات نسبی برخوردار بوده است و این امر می‌تواند نشان‌دهنده نبود ارتباط میان نرخ رشد اقتصادی و نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی در اقتصاد کشور طی دوره زمانی مورد بررسی باشد. جدول (۱) اطلاعات بیشتری در زمینه بهره‌وری سرمایه‌گذاری و نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی ارائه می‌کند.

جدول ۱. مقایسه تولید ناخالص داخلی و ارزش کل سرمایه‌گذاری انجام شده

به قیمت پایه ۱۳۷۶ طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۸۰ (میلیارد ریال)

سال شرح	تولید ناخالص داخلی		نرخ رشد (درصد)	ارزش سرمایه‌گذاری	نرخ رشد (درصد)	نسبت تولید به سرمایه‌گذاری (بهره‌وری سرمایه‌گذاری)	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید (درصد)
	ارزش افزوده	نرخ رشد (درصد)					
۱۳۸۰	۳۳۰۵۶۵	۳/۳	۴/۲	۱۰۸۷۶۲	۳	۳۲/۹	
۱۳۸۱	۳۵۵۵۵۴	۷/۶	۱۲	۱۲۱۸۲۶	۲/۹	۳۴/۳	
۱۳۸۲	۳۷۹۸۳۸	۶/۸	۱۰/۸	۱۳۴۹۷۱	۲/۸	۳۵/۵	
۱۳۸۳	۳۹۸۲۳۴	۴/۸	۷	۱۴۴۳۵۹	۲/۸	۳۶/۲	
۱۳۸۴	۴۲۰۹۲۸	۵/۷	۵/۱	۱۵۱۶۸۵	۲/۵	۳۶	
۱۳۸۵	۴۴۶۸۸۰	۶/۲	۳/۳	۱۵۶۷۳۰	۲/۹	۳۵/۱	

بهره‌وری سرمایه در اقتصاد کشور طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۰ ۵۷

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۸۱ که بالاترین نرخ رشد تولید ناخالص داخلی مشاهده می‌شود شاهد بالاترین نرخ رشد سرمایه‌گذاری بوده‌ایم که در سال ۱۳۸۰ که در میان سالهای مورد بررسی کمترین نرخ رشد تولید مشاهده می‌شود، نرخ رشد سرمایه‌گذاری تا حدودی متناسب با آن بوده است که این امر گواه بر نوسانهای شدید در متغیرهای مورد بررسی طی دوره مذکور بوده است.

۳. بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش نفت

ارزش افزوده بخش نفت در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۰ سالانه به طور متوسط ۲/۱ درصد رشد نشان می‌دهد. در همین دوره سرمایه‌گذاریهای انجام شده در این بخش از رشد سالانه ۷/۲ درصد برخوردار بوده است. این امر نشان دهنده آن است که به‌رغم رشد هفت درصدی حجم سرمایه‌گذاری رشد تولید این بخش به حدود $\frac{1}{3}$ آن رسیده و متناسب با آن رشد نیافته است. طی این دوره شاخص بهره‌وری حدود ۸/۵ میلیارد ریال بوده است که در مقایسه با کل اقتصاد، بهره‌وری بالای سرمایه‌گذاری در این بخش را نشان می‌دهد. طی دوره مورد بررسی بالاترین میزان بهره‌وری در گروه نفت مربوط به سال ۱۳۸۲ با ۱۱/۴ میلیارد ریال است و کمترین آن مربوط به سال ۱۳۸۰ با ۰/۷ میلیارد ریال بوده است. در این بخش نیز نبود ارتباط منطقی میان نرخ رشد تولید و نسبت سرمایه‌گذاری به تولید کاملاً نمایان است. همچنین به‌رغم نوسانهای شدید رشد ارزش افزوده بخش نفت طی دوره مورد بررسی، سهم سرمایه‌گذاری در تولید روند نسبتاً با ثباتی داشته است به گونه‌ای که این سهم طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۰ به طور متوسط ۱۲/۵ درصد بوده است. اطلاعات مربوط به هر یک از شاخصهای اشاره شده در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲. مقایسه ارزش افزوده و ارزش سرمایه‌گذاری در بخش نفت
به قیمت پایه ۱۳۷۶ طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۸۰

سال	ارزش افزوده (درصد)	نرخ رشد سرمایه‌گذاری* (درصد)	ارزش رشد (درصد)	نسبت تولید به سرمایه‌گذاری (بهره‌وری)	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید (درصد)
۱۳۸۰	۳۸۰۵۳	۱۱	۶۶۸۵	۵/۷	۱۷/۶
۱۳۸۱	۳۹۴۰۵	۳/۶	۳۵۸۴	۱۱	۹/۱
۱۳۸۲	۴۴۶۹۴	۱۳/۴	۳۹۱۶	۱۱/۴	۸/۸
۱۳۸۳*	۴۵۸۷۱	۲/۶	۵۹۱۹	۷/۸	۱۲/۹
۱۳۸۴	۴۶۱۴۴	۰/۶	۶۲۱۹	۷/۴	۱۳/۵
۱۳۸۵	۴۷۵۴۷	۳	۶۴۲۶	۷/۴	۱۳/۵

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

* برآورد سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۵ بر اساس متوسط سهم سرمایه‌گذاری بخش در کل سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۲ است.

۴. بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی

در طول دوره مورد بررسی، ارزش افزوده بخش کشاورزی به طور متوسط سالانه ۶/۱ درصد رشد داشته است. در همین دوره سرمایه‌گذاری به قیمت ثابت (سال ۱۳۷۶) در این بخش به طور متوسط سالانه ۸/۴ درصد رشد داشته است. رشد ارزش افزوده در بالاترین سطح در سال ۱۳۸۱ به ۱۱/۴ درصد می‌رسد و در پایین‌ترین سطح در سال ۱۳۸۳ به ۲/۲ درصد می‌رسد. رشد سرمایه‌گذاری از ۱۸/۲ در سال ۱۳۸۱ تا ۲/۸- درصد در سال ۱۳۸۲ را در بر می‌گیرد که نشان‌دهنده نوسان شدید نرخ رشد سرمایه‌گذاری در این بخش است. مقایسه نرخ رشد ارزش افزوده و نرخ رشد سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی ارتباط معنی‌داری را نشان نمی‌دهد.

شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۰ به طور متوسط ۸/۸ میلیارد ریال بوده است که نشان می‌دهد هر یک میلیارد ریال سرمایه‌گذاری انجام شده در این بخش حدود ۹ میلیارد ریال ارزش افزوده ایجاد کرده است. بهره‌وری سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۸۰، حدود ۹ میلیارد ریال و در سال ۱۳۸۳، ۸/۴ میلیارد ریال به ترتیب در بالاترین و پایین‌ترین سطح طی این دوره بوده و نشان‌دهنده روند نسبتاً یکنواختی است.

همچنین ارتباطی بین نرخ رشد ارزش افزوده و نرخ رشد سرمایه‌گذاری با سهم سرمایه‌گذاری در ارزش افزوده در این بخش نیز مشاهده نمی‌شود. سهم سرمایه‌گذاری‌های انجام شده نسبت به تولید بخش از روند نسبتاً پایدار و با ثباتی حدود ۱۱ درصد برخوردار بوده است. اطلاعات مربوط به این بخش در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳. مقایسه ارزش افزوده و ارزش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی

سال	ارزش افزوده	نرخ رشد (درصد)	ارزش سرمایه‌گذاری*	نرخ رشد (درصد)	نسبت تولید به سرمایه‌گذاری	
					(بهره‌وری)	(درصد)
۱۳۸۰	۴۴۷۳۸	۲/۳	۴۹۹۱	۱۳/۶	۹	۱۱/۱
۱۳۸۱	۴۹۸۱۸	۱۱/۴	۵۹۰۱	۱۸/۲	۸/۴	۱۱/۸
۱۳۸۲	۵۳۳۶۲	۷/۱	۵۷۳۶	-۲/۸	۹/۳	۱۰/۴
۱۳۸۳*	۵۴۵۲۱	۲/۲	۶۴۹۶	۱۳/۲	۸/۴	۱۱/۹
۱۳۸۴	۵۹۶۰۲	۹/۳	۶۸۲۶	۵/۱	۸/۷	۱۱/۵
۱۳۸۵	۶۲۳۸۶	۴/۷	۷۰۵۳	۳/۳	۸/۸	۱۱/۳

* برآورد سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۵ بر اساس متوسط سهم سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۲ است.

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۵. بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش خدمات

در دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۰ متوسط رشد سالانه ارزش افزوده و سرمایه‌گذاری بخش خدمات به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ به ترتیب معادل ۵/۴ درصد و ۸/۲ درصد بوده است. نرخ رشد ارزش افزوده در بالاترین سطح به ۶/۵ درصد در سال ۱۳۸۵ می‌رسد. مانند سایر بخشها نرخ رشد سرمایه‌گذاری در بخش خدمات از نوسانهای شدیدی برخوردار بوده است و دامنه آن از ۲/۵ درصد در سال ۱۳۸۲ تا ۱۶ درصد در سال ۱۳۸۱ را در برمی‌گیرد.

شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاری در این بخش در طول دوره مورد بررسی به طور متوسط ۲/۳ میلیارد بوده است که در مقایسه با کل اقتصاد و سایر بخشها بهره‌وری پایینی را نشان می‌دهد. نکته حائز اهمیت در این بخش مانند سایر بخشهای اقتصادی که مورد بررسی قرار گرفته‌اند آن است که بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش خدمات نیز از ثبات نسبی برخوردار بوده است و نوسان قابل ملاحظه‌ای مشاهده نمی‌شود. جدول (۴) اطلاعات مربوط به شاخص بهره‌وری، سرمایه‌گذاری و روند رشد تولید در بخش خدمات را نشان می‌دهد.

جدول ۴. مقایسه ارزش افزوده و ارزش سرمایه‌گذاری در بخش خدمات

سال	ارزش افزوده (درصد)	نرخ رشد سرمایه‌گذاری*	به قیمت پایه ۱۳۷۶ طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۸۰		نسبت سرمایه‌گذاری به تولید (درصد)
			نرخ رشد (درصد)	نسبت تولید به سرمایه‌گذاری (بهره‌وری)	
۱۳۸۰	۱۷۷۲۶۷	۵/۶	۶۹۲۱۵	۲/۶	۳۹
۱۳۸۱	۱۸۶۸۲۸	۵/۴	۸۰۲۲۰	۲/۳	۴۳
۱۳۸۲	۱۹۵۶۱۴	۴/۷	۹۰۱۱۷	۲/۲	۴۶/۱
*۱۳۸۳	۲۰۴۶۰۴	۴/۶	۹۲۳۹۰	۲/۵	۴۵/۲
۱۳۸۴	۲۱۵۹۶۹	۵/۶	۹۷۰۷۸	۵/۱	۴۵
۱۳۸۵	۲۳۰۰۷۷	۶/۵	۱۰۰۳۰۷	۳/۳	۴۴/۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

* برآورد سرمایه‌گذاری در بخش خدمات طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۵ بر اساس متوسط سهم سرمایه‌گذاری بخش خدمات در کل سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۱-۱۳۸۲ محاسبه شده است.

۶. بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن

در دوره زمانی مورد بررسی، ارزش افزوده این بخش به طور متوسط ۹ درصد رشد داشته است. در این دوره سرمایه‌گذاری انجام شده به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ در بخش صنعت و معدن به طور متوسط رشدی معادل ۸/۱ درصد را نشان می‌دهد. نرخ رشد سرمایه‌گذاری در این بخش از نوسان قابل ملاحظه‌ای برخوردار بوده چنانکه در بالاترین سطح به ۱۴/۱ درصد در سال ۱۳۸۱ و در پایین‌ترین سطح به ۳/۲۳ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است.

جدول ۵. مقایسه ارزش افزوده و ارزش سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن

سال	ارزش افزوده	نرخ رشد (درصد)	به قیمت پایه ۱۳۷۶ طی دوره ۱۳۸۵-۱۳۸۰ (میلیارد ریال)	
			ارزش سرمایه‌گذاری*	نرخ رشد (درصد)
۱۳۸۰	۷۴۰۷۹	۱۰/۲	۲۰۷۸۸	۱۳/۴
۱۳۸۱	۸۳۴۳۰	۱۲/۶	۲۳۷۲۶	۱۴/۱
۱۳۸۲	۸۹۹۱۰	۷/۸	۲۶۵۷۷	۱۲/۱
۱۳۸۳	۹۷۴۸۹	۸/۴	۲۸۱۵۰	۵/۹
۱۳۸۴	۱۰۳۹۷۵	۶/۷	۲۹۵۷۹	۵/۱
۱۳۸۵	۱۱۲۸۶۳	۸/۵	۳۰۵۶۲	۳/۳

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

* برآورد سرمایه‌گذاری در بخش صنعت طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۵ بر اساس متوسط سهم سرمایه‌گذاری بخش صنعت در کل سرمایه‌گذاری طی سالهای ۱۳۸۲-۱۳۸۰ محاسبه شده است.

شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن از روند نسبتاً با ثباتی برخوردار بوده و به طور متوسط طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۰ حدوداً ۲/۳ میلیارد ریال بوده است. به عبارتی به ازای هر یک میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در این بخش به طور متوسط ۲/۳ میلیارد ریال به ارزش افزوده آن اضافه شده است که رقم قابل توجهی نیست و در مقایسه با کل کشور در سطحی پایین‌تر قرار دارد. بر اساس آمار و ارقام ارائه شده در جدول (۵) ملاحظه می‌شود که ارتباط معنی‌دار و منطقی میان متغیرهای رشد تولید، رشد سرمایه‌گذاری و سهم سرمایه‌گذاری در تولید بخش صنعت و معدن وجود ندارد. به‌رغم نوسانهای شدید نرخ رشد سرمایه‌گذاری، روند رشد تولید و سهم سرمایه‌گذاری در تولید نسبتاً با ثبات بوده است به گونه‌ای که نسبت سرمایه‌گذاری به تولید بخش صنعت و معدن طی دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۰ حدود ۲۸ درصد و در سطحی به مراتب بالاتر از کل اقتصاد کشور است.

در بخش صنعت و معدن، متغیرهای سرمایه‌گذاری و ارزش افزوده از رشد بالایی برخوردار بوده است و در مجموع عملکرد بخش صنعت مثبت ارزیابی می‌شود اما باید به سهم بخش خصوصی و دولتی و بی‌توجهی به توسعه بخش خصوصی در این فرایند توجه کرد. همچنین باید به این سؤال نیز پاسخ داد که چرا این همه رشد تولید و سرمایه‌گذاری موجب ایجاد اشتغال مورد انتظار نشده است؟ این سؤال بسیار مهمی است که بر اساس عملکرد بخش می‌توان به آن پاسخ داد. همان‌طور که در سالهای اول برنامه سوم مشاهده می‌شود، رشد سرمایه‌گذاری در بخش صنعت به قیمت‌های ثابت ۱۳۷۶ در سالهای ۱۳۸۰ و ۱۳۸۱، به ترتیب ۱۳/۴ درصد و ۱۴/۱ درصد بوده است اما رشد اشتغال در بخش صنعت، ۱/۳ درصد و ۸/۲ درصد بوده است. به عبارت دیگر انعکاس و پیامد سرمایه‌گذاریهای بزرگ با این رشد بالا که ایجاد اشتغال انبوه است تحقق نیافته است زیرا بخش مهمی از این سرمایه‌گذاریها در صنایع بزرگ به‌ویژه در بخش دولتی صورت گرفته است. این

سرمایه‌گذارها اغلب در زیرساختها نظیر انرژی، نفت و پتروشیمی و صنعت سیمان بوده است که این صنایع اشتغال‌زا نیستند بلکه زیرساختها را تقویت می‌کنند و مجموعه این عوامل در مسیر توسعه اقتصادی شرط لازم محسوب می‌شود ولی برای رشد و رونق اقتصادی کافی نیست.

لازم به توضیح است که تغییراتی در راهبرد توسعه صنعتی ایران اعم از راهبرد فعال و منفعل ایجاد شده است که عبارت‌اند از^۱: اولویت توسعه صادرات در کنار توجه به راهبرد جایگزینی واردات در بعضی از رشته‌های صنعتی، حذف موانع غیر تعرفه‌ای و پذیرش نظام مبتنی بر تعرفه و آثار و پیامدهای آن، پذیرش خصوصی‌سازی به عنوان راهی برای کوچک کردن دولت که پدیده مهمی است. روند خصوصی‌سازی که طی سالهای اخیر به انجام رسیده است به خاطر نیل به هدف رقابت‌پذیری تولید و فعال‌تر کردن بنگاههای اقتصادی نبوده است بلکه فقط در راستای هدف کوچک کردن دولت بوده است. از مسائل دیگر قابل توجه در فرایند صنعتی شدن و توجه به راهبرد صنعتی در کشور، حرکت تدریجی بخش صنعت در راستای تحولات فن‌آوری در سطح بین‌المللی و توازن و تعادل استانی و منطقه‌ای کشور در این راستا می‌باشد که قابل تأمل است. همچنین تغییر نظام تأمین منابع در بخش صنعت از دیگر تحولاتی است که در جهت کارآمدتر کردن این بخش به عمل آمده و آن عبارت از حرکت تدریجی از تکیه محض بر پس‌انداز خصوصی و وام بانکی دولتی به طرف تأمین مالی از طریق سرمایه‌گذاری خارجی است. در این راستا، بنگاههای صنعتی بخشی از منابع خود را صرف سرمایه‌گذاری از طریق ابزار گوناگون بازار سرمایه نظیر «بازار بورس» کرده‌اند و تنها متکی به خط تولید نبوده‌اند تا در تجهیز بهینه منابع خود در راستای تقویت ساختار تولید و افزایش بهره‌وری سرمایه حرکت کنند. اطلاعات مربوط به شاخصهای بخش صنعت معدن در جدول (۵) ارائه شده است.

۷. جمع‌بندی

در دوران اقتصاد کلاسیک، تمام تعاریف درباره علم اقتصاد حول «استفاده از منابع کمیاب تولید برای برآورده کردن بیشترین نیازهای بشری» بوده است ولی تا چند دهه پیش، اقتصاددانان برای افزایش تولید کالاها و خدمات در یک جامعه، به مراتب بیش از آنکه به بهره‌برداری بهینه از منابع موجود تأکید کنند، به بالا بردن حجم کاربرد عوامل تولید اشاره می‌کردند. شاید بتوان گفت که در نیمه دوم قرن بیستم بود که تأکید بر بهره‌وری عوامل تولید چند برابر شد و به عنوان راهکار اصلی افزایش تولید کالاها و خدمات مطرح شد. در این شرایط است که پیوند میان اقتصاد و مدیریت تکامل می‌یابد و به مرور زمان به یکدیگر نزدیک‌تر می‌شود.^۲

۱. سازمان مدیریت صنعتی (۱۳۸۴)

۲. سازمان مدیریت صنعتی (۱۳۸۶)

در این مرحله از تکامل اقتصادی در حقیقت، نقش و اهمیت مدیریت به عنوان هنر به کارگیری بهینه عوامل تولید به منظور دستیابی پایدار به بیشترین حد از تولید کالاها و خدمات کاملاً بارز می‌شود. این مدیریت هم در سطح خرد مطرح است و نقش و اهمیت خود را در تولید و توزیع کالاها و خدمات نشان می‌دهد و هم در سطح کلان یعنی در سطح یک کشور، اگرچه هر یک در عمل، وظایف متمایز (ولی مکملی) را بر عهده دارند. به این معنی که مدیریت در سطح خرد یا یک بنگاه، وظیفه به کارگیری عوامل تولید را به منظورهای گوناگونی مانند بیشینه‌سازی سود، افزایش درآمد ذی‌نفعان و به ویژه کارکنان و بالا بردن حجم تولید دارد، در حالی که در سطح کلان جامعه، دولت به عنوان مدیر اجرایی کشور وظیفه آماده‌سازی محیط کلان اقتصادی را بر عهده دارد به گونه‌ای که فعالان اقتصادی بتوانند در محیطی پویا و نسبتاً پایدار به تولید و توزیع بپردازند. مدیریت کلان اقتصادی کشور به طور مستقیم درگیر بالا بردن بهره‌وری عوامل تولید نیست ولی اثر مستقیم و مؤثر بر آن دارد و به طور معمول حاصل اقدامات آن به صورت افزایش رشد اقتصادی، کاهش میزان بیکاری، افزایش صادرات، کاهش میزان تورم، رشد سرمایه‌گذاری و مانند آن بروز می‌کند. به این ترتیب، از طریق این شاخصها می‌توان به کارآمد بودن مدیریت کلان اقتصادی یک کشور تا اندازه‌ای پی برد و آثار آن را بر رشد و ارتقاء بهره‌وری ملاحظه کرد.

مقایسه آمار و ارقام متغیرهای کلان و بخشی طی دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۸۰ نشان می‌دهد که شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاری در کل اقتصاد کشور طی دوره مورد بررسی تغییر محسوسی نداشته است و به طور متوسط ۲/۸ میلیارد ریال بوده است. در حالی که سرمایه‌گذاریهای انجام شده طی این سالها نوسان قابل ملاحظه‌ای بین ۳ تا ۱۱ درصد داشته‌است که مؤید عدم ارتباط معنی دار میان نرخ رشد اقتصادی و سهم سرمایه‌گذاری در تولید ملی است.

همچنین مقایسه متغیرهای بررسی شده در بخشهای اقتصادی کشور نشان می‌دهد که در بخش نفت به رغم رشد هفت درصدی سرمایه‌گذاری، رشد تولید به حدود یک سوم آن رسیده است. همچنین بهره‌وری سرمایه در این بخش در مقایسه با کل اقتصاد کشور در سطح بالایی حدود ۸/۵ میلیارد ریال (طی سالهای مورد بررسی) بوده است در حالی که نرخ رشد تولید در ارتباط منطقی با این متغیر نبوده است.

در بخش کشاورزی، آمار و ارقام طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ حکایت از آن دارد که رشد تولید به طور متوسط سالانه ۶/۱ درصد و رشد سرمایه‌گذاری ۸/۴ درصد بوده است. شاخص بهره‌وری سرمایه‌گذاری نیز ۸/۸ میلیارد ریال است که نشان می‌دهد هر یک میلیارد ریال سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی حدود ۹ میلیارد ریال ارزش افزوده ایجاد کرده است. البته در بخش کشاورزی هم ارتباط منطقی میان نرخ رشد تولید و سرمایه‌گذاری و سهم سرمایه‌گذاری در تولید بخش مشاهده نمی‌شود.

بهره‌وری سرمایه در اقتصاد کشور طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۸۰ ۶۳

در بخش صنعت و معدن نرخ رشد تولید متوسط سالانه نه درصد و نرخ رشد سرمایه‌گذاری ۸/۶ درصد بوده است. سرمایه‌گذاری در این بخش طی سالهای مورد بررسی پرنوسان بوده و از ۳/۲۳ درصد در سال ۱۳۸۵ تا ۱۴/۱ درصد در سال ۱۳۸۱ متغیر بوده است. به‌رغم نوسان این متغیر، نرخ رشد تولید و سرمایه‌گذاری در تولید در بخش صنعت به نسبت با ثبات بوده به گونه‌ای که سهم سرمایه‌گذاری در تولید بخش حدود ۲۸/۱ درصد و در سطحی به مراتب بالاتر از کل اقتصاد کشور است.

در بخش خدمات، مقایسه آمار و اطلاعات تولید و سرمایه‌گذاری نشان دهنده آن است که شاخص بهره‌وری سرمایه (نسبت تولید به سرمایه‌گذاری بخش) در مقایسه با کل اقتصاد و سایر بخشهای اقتصادی در سطح پایین تری قرار داشته و به حدود ۲/۳ میلیارد ریال رسیده است، در حالی که نسبت سرمایه‌گذاری به تولید در بخش خدمات به طور متوسط ۴۳/۷ درصد و در میان بخشهای اقتصادی بالاترین سهم را دارا بوده است. به‌رغم نوسان شدید در رشد سرمایه‌گذاری بخش، روند رشد تولید با ثبات بوده است.

منابع

بانک مرکزی اسلامی ایران (سالهای مختلف)، گزارشهای اقتصادی، حسابهای ملی، نماگرهای اقتصادی، طی سالهای ۸۵-۱۳۸۰.

بانک مرکزی اسلامی ایران، گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۱ و نظارت بر عملکرد سه سال اول برنامه سوم توسعه اقتصادی.

روزنامه آفتاب یزد (۱۳۸۶)، شماره ۲۲۶۵، یکشنبه ۲۳ دی.

سازمان مدیریت صنعتی (۱۳۸۶)، «صنعت کشور، چالشها و دستاوردها»، مجله تدبیر، شماره ۱۸۲، دی. نیلی مسعود و همکاران (۱۳۸۲)، خلاصه مطالعات طرح استراتژی توسعه صنعتی کشور، تهران: دانشگاه صنعتی شریف، مؤسسه انتشارات علمی.

وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۷۶)، «بررسی تحولات صنعتی - تکنولوژی کشور»، معاونت امور اقتصادی.

وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۸۵)، «مجموعه مقالات همایش اقتصاد ایران در گام نهم»، روابط عمومی وزارت امور اقتصادی و دارایی، مرداد.

پرو، شہ گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی